

2. ЗАПОВІДНА СПРАВА І ОХОРОНА ПРИРОДИ

УДК 582.4:630*27 (075.8)

Проф. В.П. Кучерявий, д-р с.-г. наук – УкрДЛТУ

ІНТРОДУКЦІЯ ДЕРЕВНИХ І ЧАГАРНИКОВИХ ПОРІД ТА ПРОБЛЕМИ ЇХ ОХОРОНИ НА ПРИКЛАДІ МІСТА ЛЬВОВА

Висвітлено історичний аспект інтродукції деревних та чагарникових порід і лі-ан м. Львова, передумови і наслідки цієї інтродукції, вклад українських і зарубіжних вчених у вивченні інтродукованих видів.

Ключові слова: інтродукція, охорона, акліматизація

Prof. V.P. Kucheryavij – USUFWT

Forest species introduction and problems of their protection (example of Lviv city)

The historical aspect of forest species introduction in Lviv city has been presented. Reasons and results of this introduction, as well as contribution of Ukrainian and foreign scientists concerning the introduction have been discovered.

Keywords: introduction, protection, acclimatization.

Майбутнє нашої планети пов'язане зі створенням людиною антропогенних природних утворень, які неминуче, крім заповідних ділянок, замінять аборигенні природні комплекси. Цьому буде сприяти процес інтродукції рослин, під яким ми розуміємо перенесення і впровадження видів або сортів рослин у місця, де вони раніше не траплялися. Піонерами інтродукції у Львові серед деревних порід можна назвати абрикос та виноград, пов'язані більше всього з імміграцією вірменів у наші краї. Третім видом був завезений з Італії волоський горіх, четвертим – італійська пірамідальна тополя.

Італійська тополя була висаджена у ренесансному саду італійцем Мас-сарі – багатим купцем, венеціанським консулом, чия ренесансова кам'яниця до наших днів стоїть на площі Ринок під № 14.

Пірамідальна тополя домінувала у львівському ландшафті у кінці XVIII – першій половині XIX століття, що видно із численних гравюр (сад Оссолінеум, Губернаторські та Гетьманські вали). Проте, починаючи з 20-х років минулого століття, вона почала зникати з львівського краєвиду. Як відзначав львівський дендролог Врублевський в опублікованій ним у статті 20-х

роках минулого століття, останній жіночий екземпляр цієї форми чорної тополі був описаний ним у районі собору св. Юра. Сьогодні жіночі особини цієї форми (*Populus nigra*, форма *pyramidalis*) на території міста Львова не виявлені, що обумовлює потребу в її вегетативному розмноженні.

Поява екзотів у Львові в основному пов'язана з діяльністю ботанічного саду ун-ту, який довгі роки не мав постійної території, а тому закладені ним ботанічні ділянки залишили після себе тільки окремі екземпляри дерев (наприклад, на схилах Замкової гори, в нинішньому парку Старої стрільниці від ботанічного саду, закладеного тут у кінці 18 ст., залишився айлант височенний). Ігнатій Цетнер на Погулянці створив сад (друга половина 18 ст.), в якому, крім багатьох сортів фруктових дерев, росли Північно-Американські біла акація та сосна.

Проте це були поодинокі факти інтродукції. У 50-х роках 19 ст. гімназійний вчитель ботаніки Я. Лангенер публікує невеличку книжечку з назвою "Дерева і чагарники зелених насаджень м. Львова", в якій описує 57 видів і форм, представлених 21 родиною, причому, голонасінні становили 53 % від загальної кількості. Серед екзотів були: гіркокаштан, робінія, айлант, клен пенсільванський, горобинник горобинолистий, оцтове дерево, смородина золотиста, айва звичайна, рокитник, "золотий дощ", спірея дубрівколиста та верхолиста, чубушник звичайний. Екзотів налічувалось 12 видів (21 %), з яких північноамериканських – 4, східно-азіатських – 4, середземноморських – 4.

Різке зростання екзотів у зелених насадженнях спостерігається у кінці XIX-на поч. XX ст. Пов'язане воно зі створенням нових парків, зокрема, Стрийського та масовою вілловою забудовою, де колекціонувалися високо декоративні – сосна австрійська, магнолія, гінкго та ін.

Кінець XIX – поч. XX ст. знаменується створенням ряду колекційних ділянок, в якому зосереджуються екзоти. У Дублянах, у Сільськогосподарській академії професор М. Раціборський закладає арборетум. Аналогічний арборетум на території Львівської Крайової школи створює професор В. Тинецький. У Винниківському лісі надзвичайно цікавий арборетум з точки організації території створює директор Лісової школи С Соколовський: він висаджує екзоти на ділянки 10×10 м. На жаль, тільки окремі з них збереглися до наших днів.

У 20-х роках, коли родина О. Фредро відпродує свою садибу з парком у с. Вишня під Рудками (Львівська область) Сільськогосподарській школі, у старовинний парк вводяться численні екзоти, як листяні, так і хвойні.

Детальна інвентаризація видового і формового складу дерев, чагарників і ліан робить у кінці 40-х років минулого століття доцент Львівського ун-ту О.А. Щербина. Дані результатів цих обстежень, а також наших, зроблених через 20 років подані в табл. 1. Дані розсадників земледу свідчать про надзвичайно плідотворну роботу обласного тресту зеленого господарства з інтродукції екзотів.

Останнє зведення ми зробили на початку 70-х років, тобто через 20 років. У нього були включені дані Р.В. Кармазіна про хвойні, які були зібрані ним у 60-х роках. У табл. 1 цей приріст, порівнюючи з даними О.А. Щербини, був значним, що видно з табл. 2, 3. Цьому сприяло:

1. активізація акліматизаційної та інтродукційної роботи в Ботанічному саду ун-ту ім. Івана Франка та участі лісотехнічного інституту;
2. зростання обсягів озеленення Львова, пов'язані з розбудовою КЗЗМ у 60-х роках, наприклад, щорічні прирости зелених насаджень становили 70-80 га;
3. створення потужної бази виробництва садивного матеріалу. Декоративні розсадники у кінці 20-х років займають 300 га.

Табл. 1. Розподіл видового та формового складу дендрофлори зеленої зони Львова

Родина	I. Langner (1853)		О.А. Щербина (1949)		В.П. Кучерявий (1972)		Дані розсадника зеленбуду (1980)	
	Вид	Форма	Вид	Форма	Вид	Форма	Вид	Форма
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Cupressaceae	—	—	13	12	13	76	8	9
Ephedraceae	—	—	—	—	1	—	—	—
Ginkgoaceae	—	—	1	—	1	—	1	—
Pinaceae	3	—	28	9	48	14	9	2
Taxaceae	—	—	—	2	2	2	1	2
Taxodiaceae	—	—	—	—	5	—	1	—
Aceraceae	3	—	15	14	15	14	6	7
Anacardiaceae	1	—	3	1	3	1	1	—
Araliaceae	—	—	5	—	5	1	2	—
Aristolochiaceae	—	—	1	—	1	—	1	—
Aselepiadaceae	—	—	—	—	1	—	1	—
Berberidaceae	1	—	10	3	24	4	5	2
Betulaceae	3	—	16	8	16	9	3	3
Bignoidaceae	—	—	2	—	3	—	2	—
Buxaceae	—	—	1	2	1	2	2	1
Calicanthaceae	—	—	2	—	2	—	1	—
Caprifoliaceae	4	—	21	10	36	9	23	6
Celastraceae	2	—	6	1	5	1	2	1
Cercidiphyllaceae	—	—	2	—	2	—	1	—
Compositae	—	—	1	—	1	—	—	—
Cornaceae	1	—	6	4	6	6	3	3
Dilleniaceae	—	—	2	—	2	—	1	—
Ebenaceae	—	—	1	—	2	—	—	—
Elaeagnaceae	—	—	3	—	3	—	2	—
Ericaceae	—	—	1	—	7	—	—	—
Eucomiaceae	—	—	—	—	1	—	—	—
Euphorbiaceae	—	—	1	—	1	—	1	—
Fagaceae	1	—	14	9	14	11	5	2
Guttiferaceae	—	—	1	—	1	—	—	—
Hamamelidaceae	—	—	2	—	2	—	—	—
Hippocastanaceae	1	—	3	4	3	4	1	2
Juglandaceae	1	—	6	—	8	—	4	—
Leguminosae	3	—	16	5	33	5	15	3
Lardizabaceae	—	—	—	—	1	—	1	—
Loganiaceae	—	—	2	1	2	1	1	—
Magnoliaceae	—	—	8	1	10	1	2	—
Menispermaceae	—	—	2	—	2	—	1	—
Moraceae	—	—	1	—	6	1	2	1

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Nissaceae	—	—	1	—	1	—	—	—
Oleaceae	3	—	20	12	31	9	8	5
Platanaceae	—	—	1	1	1	1	1	—
Polygonaceae	—	—	1	—	1	—	—	—
Ranunculaceae	—	—	7	1	8	1	4	—
Rhamnaceae	2	—	3	—	3	—	—	—
Rosaceae	12	—	70	27	97	36	53	24
Rutaceae	—	—	3	—	3	—	3	—
Salicaceae	6	1	24	4	29	9	10	4
Saxifragaceae	4	—	21	7	24	9	13	2
Sapindaceae	—	—	—	—	1	—	1	—
Scrophulariaceae	—	—	1	—	1	—	—	—
Simarubaceae	1	—	1	—	1	—	—	—
Solanaceae	1	—	1	—	2	—	1	—
Staphylaceae	—	—	2	—	3	—	—	—
Styracaceae	—	—	2	—	2	—	—	—
Tamaricaceae	—	—	2	1	3	—	—	—
Thymelaeaceae	2	—	4	5	6	5	3	2
Tiliaceae	—	—	2	—	3	—	2	—
Ulmaceae	2	—	7	2	8	2	3	2

Результати акліматизаційно-інтродукційної роботи науковців і практиків виглядають наступним чином (табл. 2), рівень розповсюдженості видів і форм представлений у табл. 3.

Проблеми заповідання інтродукованих рослин безпосередньо пов'язані із завданнями збереження і збагачення біорізноманіття, до чого нас закликають рішення конференції "Ріо-92". Для працівників лісового і садово-паркового господарства це завдання має цілком практичне значення.

До інтродукованих та високодекоративних родин, представлених чисельними декоративними формами, які вимагають охорони, належать: Cupressaceae, Ginkgoaceae, Pinaceae, Taxaceae, Taxodiaceae, Aceraceae, Berberidaceae, Buxaceae, Caprifoliaceae, Fagaceae, Hippocastanaceae, Juglandaceae, Platanaceae, Rosaceae, Tamaricaceae.

Особливої уваги заслуговують види, які поодинокими екземплярами трапляються в насадженнях міста. Всі дерева цих видів мають бути паспортизовані і взяті під охорону органів комунального господарства.

Охорона дерев і чагарників у місті має стосуватися усіх землекористувачів різних форм власності – державної, комунальної чи приватної. Жоден землевласник згідно з існуючим положенням не може зрубати дерево без погодження з комунальними та природоохоронними органами. Проте ця вимога сьогодні повсюдно порушується.

Табл. 2. Зимостійкість дерев, чагарників та ліан різних географічних зон

Походження, область	Всього	Морозостійкість																								
		Хвойні										Листяні														
		Дерева					Чагарники					Дерева					Чагарники					Ліани				
		I	II	III	IV	V	I	II	III	IV	V	I	II	III	IV	V	I	II	III	IV	V					
Європейсько-Сибірська	139	15	–	–	–	4	–	–	–	–	–	–	–	–	–	39	–	–	–	–	79	–	–	–	–	–
Середземноморська	42	3	2	2	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	6	3	1	–	–	15	1	1	–	4	–
Східноазійська	225	12	6	3	–	–	2	–	–	–	–	–	–	–	–	45	8	3	–	–	101	23	7	–	12	3
Північноамериканська атлантична	49	2	–	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	16	5	–	–	–	16	3	2	1	–	2
Північноамериканська тихоокеанська	72	19	3	1	1	–	1	–	–	–	–	–	–	–	–	28	–	–	–	–	12	2	1	–	4	–
Садово-декоративні форми та гібриди	247	48	21	2	–	–	16	10	–	–	–	–	–	–	–	92	1	–	–	–	50	3	1	–	1	2
Всього	774	99	32	2	9	–	23	10	–	–	–	–	–	–	–	228	17	4	–	–	237	32	13	2	–	25

Табл. 3. Розповсюдженість дерев і чагарників у зеленій зоні міста Львова

Придатність видів і форм для озеленення та їх розповсюдженість	Хвойні		Листяні			Всього	
	Дерева	Чагарники	Дерева	Чагарники	Ліани	видів та форм	%
Придатні до озеленення	123	28	248	304	31	734	94,8
Досліджуються	18	5	5	12	–	40	5,2
Грапляються: часто	17	2	43	57	4	123	15,9
рідко	4	4	35	58	8	109	14,1
дуже рідко	29	6	106	110	14	265	34,2
поодинокі	91	21	69	91	5	277	35,8

Література

1. Кучерявий В.А. Зеленая зона города. – К.: Наук. думка, 1981. – 247 с.
 2. Кучерявий В.А. Природная среда города. – Львів: Вища шк., 1984. – 144 с.
 3. Кучерявий В.П., Дудин Р.Б., Ковальчук Н.П., Пилат О.С. Деревя, чагарники, ліани в ландшафтній архітектурі. – Львів: Кварт, 2004. – 138 с.
 4. Рубцов Л.И. Проектирование садов и парков. – М.: Стройиздат, 1979. – 184 с.
-

УДК 546.443

Проф. Й.М. Берко, д-р біол. наук – Національна академія
ветеринарної медицини

ВИВЧЕННЯ ЖИТТЄВИХ ФОРМ РІДКІСНИХ ВИДІВ: МЕТОДИ І НАПРЯМКИ

Обґрунтовується пріоритетність вивчення життєвих форм у структурі комплексних наукових досліджень рідкісних рослин з метою розроблення заходів їх ефективної охорони.

Ключові слова: рідкісні рослини, життєва форма, напрямки досліджень.

Prof. Yo.M. Berko – Lviv National Academy of Veterinary Medicine

Studies of living forms of rare plants: methods and trends

The priority of studies of living forms in the structure of complex scientific investigations of rare plants is motivated in order to carry out the measures for their effective protection.

Keywords: rare plants, living forms, investigation directions.

Успішне розв'язання багатогранної за своєю суттю та завданнями проблеми охорони рідкісних видів квіткових рослин можливе за умови широкого використання теоретичних положень і методичних підходів багатьох споріднених біологічних наук, об'єктом вивчення яких є рослинні організми або різноманітні їх угруповання. Однією з таких наук є екологічна морфологія рослин, зокрема, її основний розділ, що вивчає рослинні життєві форми, їх морфоструктуру, становлення у процесі індивідуального розвитку, географічне поширення, фітоценотичну і загалом біогеоценотичну приуроченість та модуси еволюційних перетворень.

На жаль, місце, роль та значення цієї науки у загальній проблематиці охорони рідкісних видів рослин залишається ще недостатньо оціненим. Однак новітні методичні підходи щодо вивчення цієї категорії рослин, зокрема, з позицій популяційної біології, значною мірою базуються на теоретичних засадах і методах екологічної морфології рослин, застосування яких сприяє отриманню результатів досліджень, що відзначаються високим ступенем об'єктивності та наукової новизни [8].

Популяційний метод щодо вивчення рідкісних рослин полягає у з'ясуванні особливостей структури їх популяцій і перш за все вікової, оскільки вона є основою життєздатності цих утворень і визначає стратегію виживання виду. Остання, тобто стратегія, виявляється на двох рівнях – організму і популяції. На організмовому рівні з'ясування особливостей стратегії виду здійснюється винятково шляхом вивчення онтогенетичного розвитку особин та його полі-